

Azizoğlu, Adil (2024). Çin'in Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi (1978-2022), *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2024 /23, s. 48-62.

ÇİN'İN DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (1978-2022)

[Araştırma Makalesi/ Research Article]

Adil AZİZOĞLU*

Geliş Tarihi: 08.04.2024

Kabul Tarihi: 08.06.2024

Öz

Ülkelerin uyguladığı politikalar dış ticaretlerini yönlendirerek kendi ekonomilerini olumlu etkilemeye elverişlidir. Sosyalist düzende bu tür dış ticaret politikalarının rolü daha da belirgindir. Fakat ülkelerin ekonomik dinamiklerinin farklılığından dolayı dış ticaretin ülke ekonomisi üzerindeki etkisi de farklı olabilmektedir. Gelişmiş veya büyük ekonomilerin dış ticarete bağımlılığı nispeten azken, gelişmekte olan veya küçük ekonomiler daha fazla dış ticarete bağlı kalabilmektedir. Buradan yola çıkarak bu çalışmada Çin dış ticaret politikasının özellikleri ele alınmış ve dış ticaret politikalarının yönlendirmesiyle ortaya çıkan dış ticaret rakamlarının Çin'in ekonomisi üzerinde etkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle Çin'in kat ettiği ve mevcut düzenin temelini oluşturan geçmişine özet bakılmıştır. Ardından literatüre bağlı kalarak Çin'in dış ticaret politikasının endüstriyel gelişim, bölgesel kalkınma ve uluslararası ekonomik ve ticari kurallardaki değişikliklere uyum sağlama konusundaki özellikleri detaylıca aydınlatılmıştır. Daha sonra bu politikalar sonrası ortaya çıkan ithalat ve ihracat rakamlarının Çin ekonomisi üzerindeki etkisini araştırmak için yapılan çok değişkenli regresyon analizinde, istatistiksel olarak, Çin'in dış ticaret hacmindeki bir birim artışın Çin ekonomisinde 0,45 birim artışa yol açabileceği, ithalattaki bir birim değişim Çin ekonomisi üzerinde 0,27 birim aynı yöndeki değişimi ortaya çıkarabileceği, fakat ihracatın tek başına Çin ekonomisi üzerinde etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Granger nedensellik testinde ise istatistiksel olarak Çin'in GSYİH'sı, ihracat ve ithalatı arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Bu sonuç literatürde geçen büyük ekonomilerin dış ticarete bağımlılığının azalacağı yönündeki fikri destekleme niteliğinde olup, büyük ekonomilerin değişimini değerlendirirken daha geniş çapta diğer makroekonomik faktörleri de beraber değerlendirmek gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin Reformu, Çin Dış Ticaret Politikası, İthalat, İhracat, Ekonomik Büyüme.

CHINA'S FOREIGN TRADE POLICY AND ITS IMPACT ON ECONOMIC GROWTH (1978-2022)

Abstract

The policies implemented by countries are suitable for positively affecting their economies by directing their foreign trade. The role of such foreign trade policies is even more evident in the socialist systems. However, due to the differences in the economic dynamics of the countries, the impact of foreign trade on the country's economy may also be different. While developed or large economies have relatively little dependence on foreign trade, developing or small economies may depend more on foreign trade. Based on this, in this study, the characteristics of China's foreign trade policy were discussed and it was tried to determine whether the foreign trade figures that emerged under the guidance of foreign trade policies had an impact on

* Öğr. Gör. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, e-posta: adil.azizoglu@izu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4247-6464

China's economy. In the study, first of all, China's past, which formed the basis of the current order, was briefly examined. Then, adhering to the literature, the characteristics of China's foreign trade policy regarding industrial development, regional development and adaptation to changes in international economic and trade rules are elucidated in detail. Later, in the multivariate regression analysis conducted to investigate the impact of the import and export figures that emerged after these policies on the Chinese economy, it was found that statistically, one unit increase in China's foreign trade volume could lead to a 0.45 unit increase in the Chinese economy, and one unit change in imports to China. It has been determined that exports alone may have a 0.27 unit change in the same direction on the Chinese economy, but exports alone do not have an effect on the Chinese economy. In the Granger causality test, it was observed that there was no statistical causality relationship between China's GDP, exports and imports.

This result supports the idea in the literature that the dependence of large economies on foreign trade will decrease, and is interpreted as a necessity to evaluate other broader macroeconomic factors together when evaluating the change of large economies.

Keywords: *China's Reform, China's Foreign Trade Policy, Import, Export, Economic Growth.*

1. Giriş

Çin'in uzak geçmişine bakıldığında, kendi iç taleplerini tamamen karşılayabilen sanayi üretimi ve nehirler üzerinde yapılan geniş çaplı taşımacılık dış bölgelerle ticaret yapma ihtiyacı bırakmamıştır (Kissinger , 2015: 33). Batı'nın sanayi devriminden sonraki iki asır hariç, yirmi asrın on sekizinde Çin'in Gayrı Safi Yurtiçi Hasılası dünyanın kalan ülke ve bölgelerine kıyasla fazla olmuştur (Maddison, 2001: 263). Bu cümleyi Tablo 1'deki gibi rakamlarla kanıtlamak mümkündür. Kendi ihtiyacını kendi karşılayan bu düzen Batı'nın coğrafi keşifleri ve Doğu için uyguladığı farklı ticari girişimler sonucu bozulmuş ve bu durum Çin ekonomisinin iki asırlık gerilemesine neden olmuştur.

Tablo 1. Çin'in Dünya GSYİH Üzerindeki Payı (0-2022)

Yıl	0	100	150	160	170	182	187	191	195	197	199	20
Çin	26,2	22,7	25,0	29,2	22,3	32,9	17,2	8,9	4,5	4,6	11,5	18,5
Dünya	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: OECD (2022 rakamları yazar tarafından hazırlanmıştır)

1978 yılındaki Çin reformu hem sanayi hem ekonominin gelişimi için önemli dönüm noktasıdır. Çin sınırı içinde işletmelerin yönetim yetkilerini işletmelere devretmiştir, devlet daha önceki kar alma düzeninden vergi toplama düzenine geçmiştir. İşletmelerdeki bu değişikliklerle Çin ekonomisi bir nebze serbestlik kazanmıştır (Sha ve Chen, 2018: 21). Bu reformda dünyanın kalan ülke ve bölgeleri için dışa açılma politikası uygulayarak uluslararası bir hammadde ve talep kaynağı oluşturmuştur. 2001 Aralık ayında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması Çin'in daha büyük pazarlarla entegrasyonu için kapı açmıştır. Çin'in gerçekleştirdiği birtakım değişiklikler sonucu ekonomisini tekrar yükselterek dünya ekonomik dengesindeki ağırlığını arttırmıştır (Bulut, 2013: 54). Çin ekonomisinin tekrar kalkınma sürecinde uygulanan dış ticaret politikasının rolü küçümsenemez olduğu söylenebilir. Bu tezi aydınlatmak için Çin'in dış ticaret politikasını araştırmak yararlı olacaktır.

2. Literatür Taraması

Çince kaynaklara ulaşımın kısıtlı olmasından dolayı Çin'den ibaret olan bu alana karşı merak daha da artmış ve çok sayıda akademik çalışmaya konu olmuştur. Bu makalenin

konusu ile ilgili yol gösterici nitelikteki çalışmaları şu şekilde özetlemek mümkündür. Kissinger (2015), Maddison (2001) ve Bulut (2013) çalışmalarında Çin'in geçmiş tarihteki ekonomik ve kültürel altyapılarına değinmiş ve dünya ekonomik düzenindeki konumunu geniş çapta aydınlatmıştır. Karaca (2004), Karaca (2008), Türker (2019) ve Sar ve Demirkıran (2023) çalışmalarında ise Çin'in uluslararası siyasi alanlardaki konumuna, küresel güçlerle olan ekonomik, coğrafik ve siyasi mücadelesine, öncülüklerine ve geleceğe dönük potansiyellerine değinilmiştir. Özekicioğlu, K. Savrul ve Kılıç (2014) çalışmasında Çin'in yapısal değişimi ile ilgili büyüme ve istihdam politikalarını değerlendirmiş, artan ihracat ve ithalat rakamlarından bahsederken ucuz işgücüne vurgu yapmıştır. Uysal (2020) çalışmasında reel döviz kurunun Çin'in ithalat ve ihracatında etkili olmadığını tespit etmiştir. Kaya (2019) ve Erkal ve Bozduman (2021) çalışmalarında Çin'in dış ticaretini ABD ve Japonya ile mukayese ederek ülke bazında ve ürün bazında değerlendirmiştir. Konu ile ilgili Çin'in dış ticaret politikasını ayrıca ele alan ve ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar nadirdir.

3. Reform Sonrası Çin'in Dış Ticaret Politikası ve Geleceğe Dönük Bakış

Bölge ve milletlerin sahip olduğu ekonomik altyapılar bölgeler ve milletler arasında ticari iş birliklerinin oluşmasını sağlamaktadır. Orta Doğu İslam dünyasında bölgelerin sınırlarını aşan dış ticaret revaçtayken Batı'da da coğrafi keşifleriyle beraber bir kısmı da olsa kendi menfaatlerini önceleyen dış ticaret düzeni oluşmuştur. Bu sınır ötesi ticaretlerde her ülke ve bölge kendi dinamiklerine uygun ve çıkarlarını ön planda tutan davranış şekli sergilemeye çalışmıştır. Doğal olarak Çin'de de kendi çıkarlarını önceleyen evrensel kanuna riayet ederek dış ticaret politikaları yürütülmüştür.

Ülkelerin kendi çıkarlarını önceleyen politikalar uyguladığı kesindir. Dış ticaret politikası konusunda da genel itibarıyla ithalatı kısıtlayan ve ihracatı destekleyen bir tavır sergilediği ifade edilebilir. Fakat detaylı incelendiğinde ülke dinamiklerinin farklı olmasından dolayı uyguladığı dış ticaret politikaları da farklılık göstermektedir. Çin'in dış ticaretinin hikâyesi Kissinger'in (2015) değerlemesine göre Batı'nın Çin'e yaptığı ticari girişimleriyle başlamıştır ve bu tarihten sonraki ticaret geçmişi içerik açısından zengindir. Bu kapsamda Çin için dönüm noktası olan 1978 reformu ve sonrası uyguladığı dış ticaret politikasının özelliklerini üç noktada özetlemek mümkündür (Liu ve Pan, 2021).

Bu özelliklerin ilki Çin'in dış ticaret politikası üzerindeki kararlar ülkenin endüstriyel gelişimini hedefleyen bir tavır sergilemektedir. Bu tavırla ihracata yönelik stratejiden ithalat ve ihracata eşit vurguya, imalat sanayinin açılmasından hizmet endüstrisinin açılmasına ve bazı sanayilerin korunmasından tüm sanayilerin kademeli olarak açılmasına kadar geniş çaptaki endüstriyel gelişimi desteklemektedir.

Reformun başlangıç dönemlerinde, dış ticaret politikası ile endüstriyel gelişim arasındaki ilişki açısından Çin, "önlemleri yerel koşullara uyarlama ve sıralı gelişme" yolunu izlemiştir (Wu, 1985: 3). Yani önce üretim aletlerinin büyük kısmını kırsal topraklarda tarım sanayisinin gelişimine yoğunlaştırmıştır. İlerleyen dönemde, Çin ağır sanayinin gelişimine ağırlık vermeye başlamıştır. Reformun derinleşmesi, kaynak tahsis kapsamının hızla genişlemesi ve dışa açılmayla birlikte, Çin'in dış ticaret politikası ve sanayini geliştirme stratejisi birbirini destekleyen şekilde Çin'in karşılaştırmalı avantajlarının kullanımına yönelmiştir. Bunların içinde ucuz iş gücü hem dış ticaret için hem sanayini geliştirmek için en büyük avantajlardan biri niteliğindedir.

Daha sonra Çin'in DTÖ'ye katılması imalat sanayinin kademeli olarak açılmasını hızlandırmış, bazı alanlarda kademeli bir vergi indirimi stratejisi uygulanmıştır. Ağır sanayinin gelişimine öncelik vermekten karşılaştırmalı avantajlara tam yetki verme stratejisinin uygulanması Çin'in sanayileşme sürecindeki en önemli uygulama olarak kabul edilmiştir. Bu sonradan gelişmekte olan bir ülkede sanayileşmeyi teşvik etmede değerli deneyim kazandırmıştır (Xiang ve Chen, 2019: 174).

Fakat gelişmenin farklı aşamalarında, bir ülkenin karşılaştırmalı avantajları ve ticaret stratejileri de dinamik olarak değişmektedir. İhracattaki büyük ölçekli artış, Çin'in dış ticaretinin gelişimini teşvik ederken, aynı zamanda Çin ekonomisine ticaret dengesizlikleri gibi istikrarsız faktörler eklemiştir. Son zamanlarda karmaşık uluslararası ekonomik durum nedeniyle Çin, üst düzey dışa açılmayı teşvik etmekte, güçlü bir imalat ülkesi inşasını hızlandırmakta ve gelişmiş ve modern hizmet endüstrilerinin derin entegrasyon boyutunu büyütülmektedir.

İkinci olarak Çin'in uyguladığı dış ticaret politikası ülkenin bölgesel kalkınma stratejisi ile uyumludur. Yani uygulanan dış ticaret politikası Doğudaki ilk gelişmeden koordineli bölgesel gelişmeye, kıyıların açılmasından merkezi bölgenin yükselişine, kentsel kümelenme planlamasından KYG'nin ortak inşasına kadar, bölgesel açılım modelini optimize etmeye uyumludur.

Dış ticaret politikası ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişki açısından bakıldığında Çin, nokta-eksen-alan şeklinde kademeli bir açılım yolu izlemektedir. Farklı bir cümle ile Çin reform ve dışa açılmanın ilk aşamalarında ülkenin doğu kısmının önce kalkınma planını benimsemiş, özel ekonomik bölgeler kurmuş, açık kıyı kentlerini yoğunlaştırmış, bu alanlarda dış ticareti çoğaltmış, yabancı yatırımlar için zemin hazırlamış ve bu bölgeleri ileri teknoloji ile donatmıştır (Qin vd., 2020). Doğu bölgelerinin ekonomisi büyümeye devam ederken, orta ve batı bölgeler doğu kısımların gelişiminin etkisiyle farklı yöntemlerle teknik ve ekonomik iş birliği tarafından yönlendirilmiştir.

DTÖ'ye katıldıktan sonra, bölgesel kalkınma kademeli olarak "Segment Ekonomisi" özelliklerini göstermiş ve batı bölgesinin gelişimi, orta bölgenin yükselişi ve kuzeydoğunun yeniden canlandırılması gibi stratejiler yenilikçi kalkınma için fırsat yaratmıştır. Bu şekilde ayırım yapmakla bölgelerdeki eksiklikler giderilmiş ve Uygur ve Tibet bölgelerindeki kaynaklar doğuya aktarılmıştır. Böylelikle Çin'in dış dünyaya açılması yeni bir aşamaya girmiştir. Pilot Serbest Ticaret Bölgelerinin açılışı en yüksek uluslararası standartlara göre kıyaslama yapan ve bölgesel açılmada bir atılım olarak değerlendirilebilecek niteliktedir.

Ayrıca Kuşak ve Yol'un inşası, Çin'in orta ve batı bölgelerdeki işletmelerin "dışarı çıkmalarına", yeni ekonomik büyüme kutupları oluşturmalarına ve Batı'daki kapalı iç talep piyasalarına tam anlamıyla entegrasyon olmalarına yardımcı olabilecektir (Liu ve Pan, 2021: 33). Bu projede aynı zamanda Batı, ASEAN, Orta Asya, Güney Asya, RCEP, Orta ve Doğu Avrupa gibi ticaret ortaklarının coğrafi avantajlarının değerlendirilmesi, orta ve batı bölgelerinde dış ticaret ve yabancı yatırım yönetim sisteminin gelişimi ve ekonomik kalkınmanın doğal potansiyelini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Son olarak Çin'in dış ticaret politikası aynı zamanda uluslararası ekonomik ve ticari kurallardaki değişikliklere uyum sağlamaya çalışmaktadır. Hatta sonraki aşama beraber değerlendirildiğinde Çin uluslararası ekonomi ve ticaretin gereksinimlerine uymaktan tutundurmaya ve yönetmeye kadar olan pratik yolu izlemektedir (Zhao, 2019: 33). Güncel uluslararası ekonomik ve ticari fırsatları erken değerlendirerek kendisinin yönetici konumunda olduğu bir uluslararası ticari düzene elverişli dış ticaret politikası uygulamaya çalışılmaktadır.

Covid-19 salgınının oluşturduğu manzara küresel tedarik zincirinin bir kısmının kesintiye uğramasının veya çökmesinin bu zincirin diğer kısmındaki tedarik ve üretim sistemini hızla etkileyeceğini ve küresel iş bölümünün başarısızlığına yol açacağını bir defa göstermiştir. Bu ani ve sistemik risk etkisi, tüm sanayi zincirinin yukarı ve aşağı akışları arasındaki yakın bağlantı ve bağımlılıktan kaynaklandığını ifade etmek mümkündür. Uluslararası ekonomideki bu tür olaylar zahiri olumsuz gözükse de Çin gibi gerçek üretime ağırlık veren ülkeler için yapıcı yıkım olarak yeni fırsatların açılmasına neden olabilmektedir. İslam ekonomisinde de bahsedildiği gibi, ekonomik şoklar reel üretimden uzaklaşan ve finans sektörüne ağırlık veren ülkeler için menfi tablo oluşturabilmektedir. Örneğin; Covid-19 sonrası uluslararası tedarik zincirindeki aktörlerin yeniden konumlanması, Çin'in otomotiv üretimindeki konumunun bir daha vurgulanması, Türkiye'nin üretim ve ihracatının artması

ve Batı'nın ihrac ettikleri ürünlerdeki gecikmelerin yaşanması gibi yeni fırsat ve sorunlar oluşabilmektedir.

Çin'in "gümrükleri yeniden açma" gereklilikleriyle birlikte, Çin'in dış ticaret politikası açıkça uluslararası ekonomik ve ticari kurallara uymak için uyarlanmıştır. DTÖ'ye katıldıktan sonra Çin, DTÖ'nün çok taraflı ticaret kurallarına bağlı kalmaya çalışmaktadır, tarife ve tarife dışı engelleri kademeli olarak düşürmekte ve pazarı genişletmektedir (Jiang, 2009: 25). Fakat Çin'in çok taraflı ticaret kurallarına ilişkin müzakereler kısmen istediği gibi gitmemektedir. ABD liderliğindeki gelişmiş ülkeler yeni uluslararası ekonomik ve ticari kuralların oluşturulmasına öncülük etmekte ve hatta küresel ölçekte ticari sürtüşmeleri ayaklandırmaktadır. Bu bağlamda Çin, DTÖ reformunu aktif olarak desteklemekte ve çok taraflı ticaret sistemi kapsamında ikili ve bölgesel serbest ticaret anlaşmaları müzakerelerini güçlendirmektedir (Li, 2001: 37). Ayrıca geniş kapsamlı olan KYG Çin'in küresel ekonomi ve ticaret sisteminin kademeli olarak yeniden yapılandırılmasına ve Çin'in liderlik rolünü oynamasına zemin hazırlamaktadır.

Bu özelliklerle beraber Çin'in geleceğe yönelik dış ticaret politikalarında kurumsal mekanizmaya ve teknoloji inovasyonunun koordineli çalışmasına ağırlık vereceği gözlemlenmektedir. İleri imalat sanayi kümelerini geliştirerek ve yüksek teknoloji ürünlerinin dış ticaretteki teknolojik katma değer oranını artırma hedefinin bulunduğunu söylemek mümkündür (Yu, 2018: 39).

Çin'in Kuşak ve Yol girişimi, katılımcı ülkeler arasında ticaret ve yatırım iş birliğini son derece dayanıklı bir şekilde sergilerken, bir yandan, gelecekte Çin Kuşak ve Yol katılımcıları arasındaki iş birliği potansiyelini keşfetmeye devam edecektir, enerji, altyapı, inşaat ve tarım gibi alanlarda etkili iş birliğini teşvik etmesi kaçınılmazdır. Bu, iç endüstriler için yeni pazarların açılmasını sağlayacaktır, dolayısıyla bu projede karını çoğaltmak için dış ticaret politikasını destekleyen bir iç endüstri gelişiminde bulunacağını tahmin etmek mümkündür.

Aynı zamanda uzun vadeli planların gerçekleşmesi için Çin, küresel çok taraflı ticaret düzeninin ilkelerine bağlı kalmaya devam edecektir. Daha geniş kapsamda ve daha derin düzeylerde dışa açılmaya devam edeceğini tahmin etmek zor değildir. Bu kapsamda ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla, açık dünya ekonomik düzenini koruma kararlılığını devam ettirmesi önemlidir. Çin daha fazla dünya ekonomisine entegre olabilmek ve kendi söz hakkını artırabilmek için, ikili, çok taraflı, çeşitli taraflı ve bölgesel uluslararası ekonomik ve ticari iş birliklerinin oluşturulması ve müzakerelerinde aktif rolünü artırarak devam edeceği kesindir.

Sonuç olarak, reform ve dışa açılma sonrası Çin'in uyguladığı dış ticaret politikası hem Çin'in iç endüstrisinin gelişimi ile hem bölgesel gelişim planlaması ile hem Çin'in uluslararası ticaret ve ekonomiye entegrasyonu ile uyum sağlayacak şekilde yürütülmüştür. Bu değişiklikler sayesinde Çin'in ekonomisi büyümüş, dünya ekonomileri arasındaki konumu tekrardan yükselmiştir. Çin için tuttuğu sosyalist düzenin icabı olarak uygulanan dış ticaret politikası ülkenin ithalat ve ihracatını etkileyen en büyük unsurdur. Aynı zamanda merkezi otorite tarafından karar verilen dış ticaret politikası ile sanayi politikaları birbirine uyum sağlamaktadır. Fakat Çin'in uyguladığı bu dış ticaret politikası sonrası ortaya çıkan dış ticaret rakamlarının Çin'in ekonomisi üzerindeki etkisinin olup olmadığını tespit etmek için Çin'in ithalat, ihracat rakamları ve GSYİH verilerini kullanarak bir ekonometrik yöntem uygulanabilir.

4. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Uzun tarih önce Çin kendi kendine yeten ve dış dünyaya ihtiyaç duymayan bir ekonomik düzene sahipken, Batının coğrafya keşifleri ve doğuya olan farklı ticari girişimleri sonrası Çin'in dış dünya ile olan ticari teması artmıştır. Bu tarihten sonra Çin ekonomisi düşüş yaşamış, yaklaşık 200 yıl sonra ÇKP'nın kurulmasıyla, hatta daha belirgin bir dönüş noktası olan 1978 reform ve dışa açılma sonrası Çin'in ekonomisi tekrar büyümüş ve dünya

ekonomi düzenindeki konumu giderek yükselmiştir. Bu gelişmenin arkasında birçok ekonomik etken varken dış ticaret bunun içindeki önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü dışa açılmada Çin hem geniş çapta pazar ve talebe ulaşmış hem gerekli hammadde ve teknolojinin ithalatını sağlamıştır. Sonuçta uygulanan dış ticaret politikası ülke ekonomisinin büyümesinde önemli rol oynadığını savunmak mümkündür. Bu tezi test etmek için Çin'in Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), ithalat ve ihracat rakamlarını kullanan bir ekonometrik modelleme yapılmaktadır.

Bu amaçla uygulanan modellemede, ülke ekonomisi nicel olarak temsil eden GSYİH bağımlı değişken olarak kullanılmaktadır. Çünkü ekonomik büyüme kavramı ekonomik gelişme anlamında kullanılmaktadır, ayrıca GSYİH ülkenin bir bütün ekonomik faaliyetin bir ölçütüdür (Özsoy ve Tosunoğlu, 2017: 285). İthalatın ülke ekonomisini farklı yönlerde etkilemesi (Kurt ve Zengin, 2016: 67), hammadde ve teknolojiye erişimi sağlayarak üretimi olumlu etkilemesi, pazarı disipline ederek işletmelerin üretimdeki maliyetini düşürmesine itelemesi (Saatçi ve Aslan, 2007: 1) gibi rollerinden dolayı analize bağımsız değişken olarak eklenmektedir. İhracat ise geniş çapta talep toplamakta ve ülkenin üretimini ve istihdamı etkileyebilmekte ve ülkeye döviz akışı sağlayabilmektedir. Bir ülkenin ihracatına bağımlı kalan diğer ülkeler ile yatırım ve ekonomik iş birliklerinin güçlenmesine neden olabilmektedir (Gerçekler, 2021: 127). Dolayısı ihracat ülke ekonomisini etkileyen bağımsız değişken olarak analize dâhil edilmiştir.

4.1. Yöntem

Zaman serisinde ekonomik dalgalanmaların etkisi büyük olabilmektedir. Hem ele alınan zaman diliminde ülke ekonomilerini etkileyen uluslararası çapta ekonomik şoklar yaşanmıştır. Bu sebeplerden dolayı çalışmaya başlamadan önce ekonomik şok etkilerden ve ekonomik şoklardan arındırmak için kullanılan 1978 – 2022 dönemine ait yıllık veri setine logaritmik transformasyon yapılmıştır ve kısaltmaların önüne "Ln" eklenerek ifade edilmiştir. Ardından verilerin durağan olup olmadığı ADF birim kök testi ile sınanmaktadır. Verilerin durağan olduğu seviyede GSYİH bağımlı değişken, ithalat ve ihracat bağımlı değişken şeklinde en küçük kareler yöntemini kullanarak çoklu regresyon analizi yapılmaktadır. Sonrasında gecikme uzunluğu belirlenmekte ve eş bütünleşme testi uygulandıktan sonra bu değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını test etmek için VAR Granger nedensellik analizi yapılmaktadır. Analiz sonuçları mevcut literatür ile karşılaştırılmakta ve yukardaki Çin'in uyguladığı dış ticaret politikasının Çin'in ekonomik büyümesini istatistiksel olarak etkileyip etkilemediği somut bir sonuca ulaşması beklenmektedir. Bu çalışmada Eviews 9 paket programı kullanılmıştır.

4.2. Veri Seti

1978 yılı reformun başlangıç tarihi olması ve Çin ekonomisi için önemli dönüm noktası olmasından dolayı ve mevcut kaynaklarda 2022 yılına kadar olan verilerin kesintisiz olmasından dolayı çalışmada 1978 – 2022 dönemine ait yıllık veriler kullanılmaktadır. Bu veriler Dünya Bankası veri tabanından alınmaktadır.

Kullanılan GSYİH, Çin'deki tüm yerli üreticilerin katma değerinin toplamını, ürün vergilerini ekleyerek ve ürün değerine dahil edilmeyen herhangi bir sübvansiyonu çıkararak hesaplanmıştır. Bu hesaplamada üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tükenmesi ve bozulması için yapılan giderler için düşüş yapılmaktadır. Veriler cari ABD doları cinsinden sunulmakta, birim yazar tarafından milyar dolar olacak şekilde hesaplanmaktadır. Serilere ait dolar cinsi ise yerel para birimleri kullanılarak tek yıl resmi döviz kuru uygulanarak dönüştürülmektedir (The World Bank, 2023).

İthalat verileri ise Çin'in dünyanın diğer bölgelerinden aldığı tüm malların ve diğer piyasa hizmetlerinin toplam değerini temsil etmektedir. Bunlar, mal, navlun, sigorta, ulaşım, seyahat, telif hakları, lisans ücretleri ve iletişim, inşaat, finans, bilgi, iş, kişisel ve devlet hizmetleri gibi diğer hizmetleri içermektedir. Çalışanların tazminatını ve yatırım gelirini

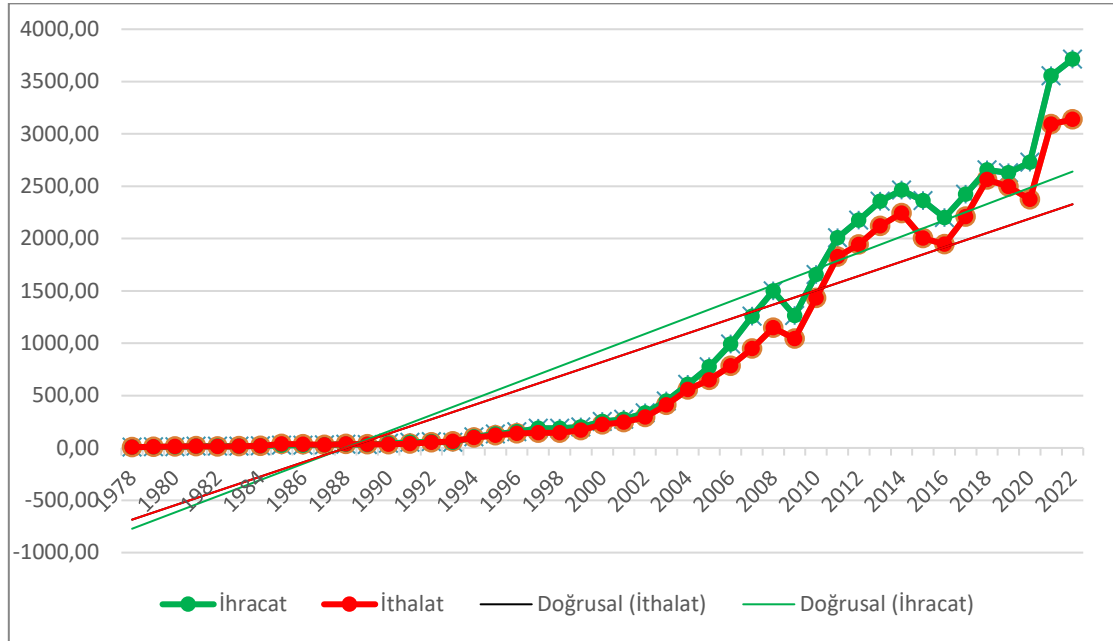
(eski adıyla faktör hizmetleri) ve transfer ödemelerini içermemektedir (The World Bank, 2023).

İhracata ait veriler ise Çin'den dünyanın kalan kısımlarına sağlanan tüm malların ve diğer piyasa hizmetlerinin değerinin toplamından oluşmaktadır. Bunlar, mal, navlun, sigorta, ulaşım, seyahat, telif hakları, lisans ücretleri ve iletişim, inşaat, finans, bilgi, iş, kişisel ve devlet hizmetleri gibi diğer hizmetleri içermekte, aynı şekilde çalışanların tazminatını, yatırım gelirini ve transfer ödemelerini içermemektedir (The World Bank, 2023).

4.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Son iki yüz senelik Batının galebesinden sonra Çin tekrar tarihteki dünyanın üretim noktası olma konumuna doğru ilerlemiştir. Özellikle reform ve dışa açılma sonra kaydedilen rakamlar daha belirgindir. Grafik 1'e bakıldığında reform sonrası Çin dış ticaret verilerinin yükselen bir trendde olduğunu gözlemlemek mümkündür. 1978'de Çin'in ihracatı 6,81 milyar dolar iken, ithalatı ise 7,62 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. 1978'den 1994'e kadar olan yıllarda Çin çoğu zaman dış ticaret açığı vermiştir, yani bu süreçte ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalaması birden küçük olmuştur. Reformdan günümüze kadar ihracatın eğilim çizgisi ithalatın eğilim çizgisine göre daha hızlı yükselmiş ve 1995 tarih itibarıyla Çin dış ticaret fazlası vermeye devam etmiştir. Reformun başlangıç tarihinde Çin'in dış ticaret hacmi 14,43 milyar dolar ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %89,43 iken, 2022 yılına gelindiğinde Çin'in dış ticaret hacmi 6 trilyon 852 milyar dolara ulaşmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %118,38 olmuştur.

Grafik 1. Reform Sonrası Çin'in İhracat ve İthalatı (1978-2022)

Kaynak: World Bank (URL-2), yazar tarafından hazırlanmıştır. Birim milyar dolar.

Ele alınan bu dönemde Çin'in dış ticaret hacmi, kriz zamanı hariç, sürekli artmıştır, bunu geliştirmekte olan ekonomik altyapının bir mahsulü olarak değerlendirirken aynı zamanda uygulanan dış ticaret politikalarının bir sonucu olarak ifade etmek mümkündür. Örnek olarak Çin'in hem ithalat hem ihracatı 2008 yılındaki dünya finansal krizden etkilenmişken, 2019'daki salgında Çin'in ithalatı büyük miktarda etkilenmiş, ihracatı ise hızlı toparlanarak artmaya devam etmiştir. Bunu Çin'in dış ticaret politikasındaki uluslararası ekonomik ve ticari fırsatları yakından takip etme özelliği ile ilişkilendirmek mümkündür.

4.4. Analiz ve Bulgular

Çin'in ithalat ve ihracat rakamlarındaki artışın Çin'in GSYİH'sı üzerindeki etkisinin olup olmadığını test etme amacı ile yapılacak olan çoklu regresyon ve VAR Granger nedensellik analizinden önce verilerin durağanlık testinin yapılması gerekmektedir. Yani zaman serilerini kullanarak yapılan bu tür analizlerde serilerin trend yapmaması ya da farklı bir dil ile sürekli ortalamaya dönmesi gerekmektedir. Bu süreçte kullanılmakta olan ADF birim kök testi diğer benzeri testlere göre gecikme uzunluğu konusunda daha hassastır, burada yapılan birim kök testinde gecikme uzunluğu için Schwartz (1989) bilgi kriterleri kullanarak karar verilmiştir. VAR Granger nedensellik testi için ise gecikme uzunluklarını ayrıca tespit etmeye çalışılmakta, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı tespit edilmektedir. Sonraki etapta ise serilerin arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını tespiti için Granger nedensellik test sonuçları verilmekte ve mevcut literatür ile kıyaslanmaktadır.

Ekonomik şokların etkisinden arındırmak için logaritmik transformasyon yapılan serileri ADF birim kök testi ile sınındığında Tablo 2'yi elde etmek mümkündür.

Tablo 2. Serilerin Düzeyde ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Düzeyde Sabitli		Düzeyde Sabitli - Trendli	
	t-Statistic	Prob.*	t-Statistic	Prob.*
LnGSYİH	0,2271	0,9713	-2,3519	0,3981
Lnİhracat	-1,6760	0,4361	-0,9610	0,9391
Lnİthalat	-1,3710	0,5878	-1,3477	0,8623

Tablo 2'de değişkenlerin düzey seviyesinde sabitli ve sabitli - trendli olacak şekilde birim kök testi yapılmıştır. Test istatistik olasılık değeri incelendiğinde serilerin düzeyde durağan olmadığı gözlemlenmektedir. Serilerin durağan seviyesini bulmak için

$\Delta Y_{t-1} = (Y_{t-1} - Y_{t-2})$ formülünü kullanarak birinci farkta durağan olup olmadığını test etmek mümkündür (Gujarati, 2004, s. 820). Δ belgesi ile ifade edilen birinci fark seviyesi bir veriden bir yıl sonraki veriyi çıkartarak elde edilmektedir.

Tablo 3. Serilerin Birinci Farkta ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Birinci Fark Sabitli		Birinci Fark Sabitli - Trendli	
	t-Statistic	Prob.*	t-Statistic	Prob.*
Δ LnGSYİH	-4,2910	0,0014	-4,2866	0,0077
Δ Lnİhracat	-6,6385	0,0000	-6,8402	0,0000
Δ Lnİthalat	-5,9503	0,0000	-5,9849	0,0001

Tablo 3'te test istatistik olasılık değerleri 0,05'ten küçük olup serilerin birinci farkta sabitlide ve sabitli - trendlide durağan olduğu tespit edilmiştir. Yapılacak çoklu regresyon modelinde serilerin birinci farkını kullanmak mümkündür.

Çoklu regresyon analizi basit mantık ile bağımlı ve bağımsız değişkenlerin karşılıklı gelen verilerini denkleme yerleştirerek bağımsız değişkenlerin önündeki kat sayısını tahmin etme sürecinden ibarettir (Anderson & Sweeney & vs., 2020, s. 734). Yani

$$f(GSYİH) = \beta_0 + \beta_1 \text{ihracat} + \beta_2 \text{ithalat} + v_0$$

denklemindeki GSYİH, ihracat ve ithalat rakamlarını kullanarak sabit terim β_0 ve bağımsız değişkenlerin kat sayısı β_1 ve β_2 'leri tahmin etme sürecidir. En küçük kareler yöntemini kullanarak çoklu regresyon tahmini yapıldığında Tablo 4'ü elde etmek mümkündür.

Tablo 4: Çoklu Regresyon Sonucu

Değişkenler	Coefficient	Std.Error	t-Statistics	Prob.
C	0,0622	0,0125	4,9658	0,0000
$\Delta \ln$ İhracat	0,0688	0,0829	0,8313	0,4106
$\Delta \ln$ İthalat	0,2691	0,0738	3,6466	0,0007
R-squared	0,4539			
Adjusted R-squared	0,4273			
F-statistics	17,0419			
Prob(F-statistics)	0,0000			

Tablo 4'te F istatistik olasılık değerine bakıldığında 0,05'ten küçük olup model anlamlıdır. R kare ve düzeltilmiş R kare değerinin farkı küçük olup gözlem sayısının yeterli olduğu anlamına gelmektedir. Çin'in dış ticaret hacmindeki bir irim değişim Çin ekonomisinde sadece 0,45 birim değişime yol açabilmektedir. İthalat ait olasılık değeri 0,05'ten küçüktür, dolayısıyla kat sayısı anlamlıdır, ithalattaki bir birim değişim Çin'in GSYİH üzerinde 0,27 birim değişimi etkilemektedir. Fakat ihracat t istatistik olasılık değerine bakıldığında kat sayısının anlamsız olduğu görülmektedir.

Avam nazarında bir ülkenin dış ticareti ülke ekonomisinin büyümesine neden olabileceği algısı mevcuttur, fakat dış ticaret rakamları farklı çaptaki ekonomiler için etkileme seviyesi farklı olabilmektedir. Yukarıda yapılan çoklu regresyon analizini teyit niteliğinde Çin'in GSYİH, ithalat ve ihracatı arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını Granger nedensellik testi ile sınamak mümkündür.

Tablo 5. Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Gecikmeler	Bilgi Kriterleri					
	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	103,0497	NA	21,0395	-5,5583	-5,4263*	-5,5123
1	118,4940	27,4564	14,7331	-5,9163	-5,3884	-5,7321
2	131,5317	21,0052	11,9333	-6,1407	-5,2169	-5,8183
3	142,8888	16,4046	10,7916	-6,2716	-4,9520	-5,8110
4	158,4509	19,8850*	7,9374*	-6,6362*	-4,9207	-6,0374*
5	164,2007	6,3886	10,4654	-6,4556	-4,3442	-5,7187
6	174,6847	9,9015	11,2809	-6,5380	-4,0308	-5,6629
7	184,5000	7,6341	13,7273	-6,5833	-3,6802	-5,5701
8	192,0907	4,6388	21,5832	-6,5050	-3,2060	-5,3536

Tablo 5'te serilerin gecikme uzunlukları verilmektedir. En fazla yıldız (*) işareti bulunan satır en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Yapılacak olan VAR analizi için LR, FPE, AIC ve HQ kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 4 iken, SC kriterine göre gecikme uzunluğu 1'dir. Fakat AIC kriterini baz almak VAR modelinde sağlıklı bir analiz sonucuna

ulaşmaya neden olabileceğinden (Uçan ve Koçak, 2014: 57) gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Trace Test	%5 Kritik Değer	Olasılık	Eş Bütünleşme
27,7081	24,2760	0,0178	Hiç yok*
7,3712	12,3209	0,2897	En çok 1 tane
0,7811	4,1299	0,4337	En çok 2 tane
Maximum Eigenvalue	%5 Kritik Değer	Olasılık	
20,3369	17,7973	0,0203	Hiç yok*
6,5900	11,2248	0,2873	En çok 1 tane
0,7812	4,1299	0,4337	En çok 2 tane

Johansen eşbütünleşme test sonuçlarının gösterildiği Tablo 5'te ifade edildiği gibi hem iz hem özdeğer testinde None ile ilgili olasılık değeri 0,05'ten küçüktür, H_0 eşbütünleşme ilişkisi olmama hipotezi reddedilir, dolayısıyla değişkenler arasında en az bir tane eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu teyit edilir. Yani değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkiden bahsedilebilir.

Granger nedensellik ilişkisi değişkenler arası ilişkinin nedensellik yönünü istatistiksel açıdan belirlemede kullanılır. Değişkenlerin birbirini etkileyip etkilemediğini göstermek için Granger nedensellik test sonuçları Tablo 6'da verilmektedir. Analizde olasılık değeri 0,05'ten küçük ise H_0 nedensellik ilişkisi yok hipotezi reddedilmekte ve Granger nedeni olarak kabul edilmektedir. Eğer olasılık değeri 0,05'ten büyük ise H_0 hipotezi kabul edilmekte ve Granger nedeni değil olarak yorumlanmaktadır.

Tablo 6: Granger Nedensellik Test Sonuçları

Bağımlı Değişken: GSYİH		
Bağımsız Değişkenler	Ki Kare	Olasılı Değeri
İhracat	2,2561	0,6888
İthalat	1,6186	0,8054
All	6,0428	0,6424
Bağımlı Değişken: İhracat		
GSYİH	8,1083	0,0877
İthalat	3,5749	0,4666
All	13,0200	0,1112
Bağımlı Değişken: İthalat		
GSYİH	3,6922	0,4493
İhracat	2,3361	0,6742
All	6,4832	0,5933

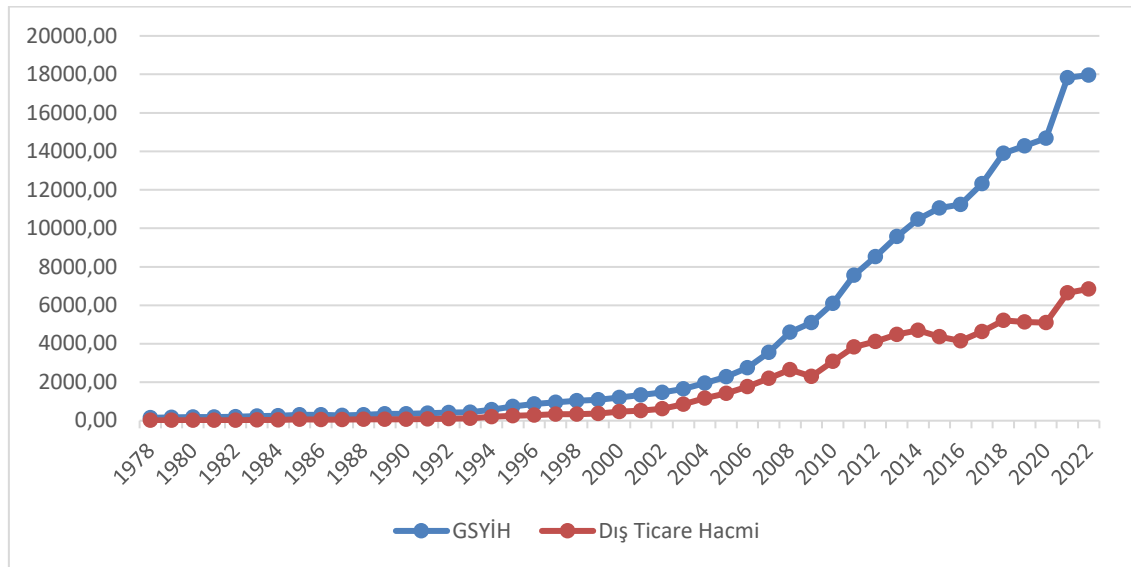
Tablo 6'da Çin'e ait GSYİH, İhracat ve İthalat değişkenler ayrı ayrı bağımlı değişken olarak gruplanmıştır. Fakat tüm olasılık değerleri 0,05'ten büyüktür. Dolayısıyla H_0 hipotezi yani değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yok hipotezi kabul edilmektedir. Bu analize

istinaden Çin'in GSYİH, ihracat ve ithalatı arasında nedensellik ilişkisi olmadığı söylenebilir. Bu Liu ve Xiao'nın (2018) ifade ettiği Çin'in dış ticarete bağımlılığı azalmasına rağmen Çin ekonomisinin yükselmeye devam ettiği ve büyük ekonomilerin dış ticarete bağımlılığının az olduğu çalışma sonuçları ile uyumluluk sağlamaktadır (Liu ve Xiao, 2018). Yani bu kapsamda istatistiksel olarak Çin'in dış ticareti Çin ekonomisinin büyümesinin nedeni olamamaktadır. Bu sonuç Frankel ve Romer'in ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi yoktur tezi ile uyumludur (Frankel ve Romer, 1999).

Bu sonuç önceden yapılan çoklu regresyon sonuçları ile uyumludur. Çin'in dış ticareti tek başına Çin ekonomisini büyümesini etkileyememektedir. Bu bağlamda sadece ithalat ve ihracatı Çin ekonomisinin büyümesini netice veren faktörler olarak değerlendirmenin yetersiz kalacağı söylenebilir.

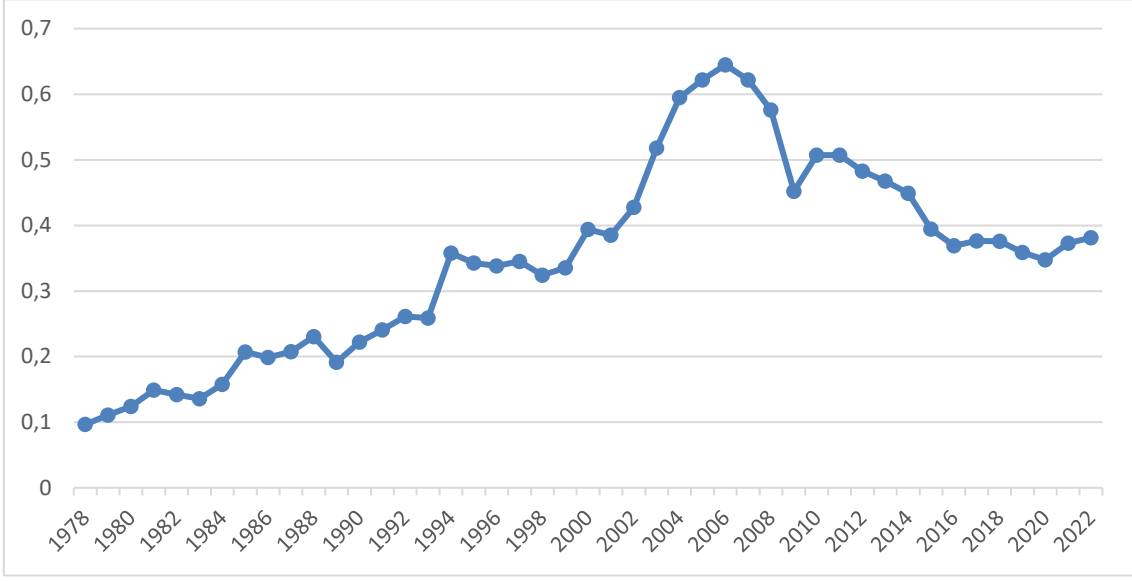
Bu kapsamda şu şekilde birkaç noktaya değinmek mümkündür, birçok ekonomik faktörler Çin ekonomisinin büyümesi için şarttır, fakat bu faktörler tek başına Çin ekonomisinin büyümesine neden olamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde görüldüğü gibi, Çin ekonomisini temsil eden GSYİH değerleri büyümüşken, ihracat ve ithalat rakamları ve kişi başı gelir, doğrudan yabancı yatırım, toplam rezerve, finansman miktarı ve sermaye piyasası işlem miktarı gibi etkenler de barışçıl bir şekilde büyümüşdür, yani bu tür ekonomik faktörlerin hepsinde artış görülmüştür.

Grafik 2: Çin'in GSYİH ve Dış Ticaret Hacmi

Kaynak: World Bank (URL-2), yazar tarafından hazırlanmıştır. Birim milyar dolar.

Tablo 7'de gösterildiği gibi, ele alınan dönemin ilk yarısında Çin'in GSYİH çizgisi dış ticaret çizgisine yakın seyretmiştir. İkinci yarısında ise Çin ekonomisinin büyümesine rağmen son zamanlarda dış ticaret hacminin Çin'in GSYİH üzerindeki payı azalmıştır, bu da yukarıdaki dış ticaret ve Çin'in ekonomik büyümesi arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucunu destekleme niteliğindedir. Yani Grafik 3'te görüldüğü gibi, Çin'in dış ticaretinin GSYİH üzerindeki payı 2006 yılında en yüksek olup %64,47 seviyesine ulaşmışken, o tarihten günümüze kadar bahse konu pay oranında sürekli azalış görülmüş fakat Çin ekonomisi büyümeye devam etmiştir.

Grafik 3: Çin'in Dış Ticaret Hacminin GSYİH Üzerindeki Payı

Kaynak: World Bank (URL-2), yazar tarafından hazırlanmıştır.

Ayrıca, kişi başı gelir miktarı gelişmekte olan ekonomilerin büyümesinde en önemli faktörlerden biridir (Azizoğlu ve Uluç, 2023). Yukarıda yapılan çoklu regresyon sonucundaki ithalata ait kat sayısının anlamlı olmasını ise Çin popülasyonunun çokluğu, tarihteki gibi kendi kendine yeterli bir iç arz-talep düzeninin büyük olduğu ve ithalat yolu ile bu büyük düzenin ihtiyaçlarının karşılanabileceği şeklinde yorumlamak mümkündür. Ama ne kadar karşılanabilir olduğu ayrıca tartışılacak konudur.

Sonuç

Çin'in reform sonrası uyguladığı dış ticaret politikası onun endüstriyel alt yapısının gelişimini etkileyerek imalat sanayi ile hizmet endüstrisinin beraber gelişimini sağlamada önemli rol oynamıştır. Bu politikalar bazı sanayileri koruyarak tüm sanayinin kademeli olarak açılmasını destekleyecek şekilde tasarlanmıştır. Diğer yandan Çin'in dış ticaret politikası Çin'in bölgesel kalkınma stratejisi ile barışçıl bir yol izlemiştir, yani Çin'in doğusunun ilk gelişiminden koordineli olarak bölgesel gelişmeye, kıyıların açılmasından merkez bölgenin yükselişine, kentsel kümelenme planlamasından Kuşak ve Yol projesinin inşasına kadar bölgesel gelişim planlamasına yardımcı olmuştur. Aynı zamanda Çin'in dış ticaret politikası uluslararası ekonomik ve ticari kurallardaki değişikliklere uyum sağlayarak uluslararası ekonomide tutunmaktan yönetmeye doğru ilerlemektedir. Geleceğe yönelik Çin'in dış ticaret politikalarında kurumsal mekanizma ile teknolojik inovasyonu birleştirerek, ileri imalat sanayi kümelerini geliştirerek ve yüksek teknoloji ürünlerinin dış ticaretteki katma değerini arttırarak ilerleyeceği söylenebilir. Kuşak ve Yol projesi Çin'in dış ticareti için olumlu etki yaratacağı ve yabancı yatırım, pazar ve hammadde açısından kolaylık sağlayacağı muhtemeldir.

Bu kapsamda ortaya çıkan dış ticaret verileri ülkenin GSYİH verileri ile birçok ekonomik göstergelerde olduğu gibi, barışçıl bir şekilde büyüme sergilemiştir. Fakat Çin'in dış ticaret verilerinin ekonomik büyüme üzerindeki etki ve ilişkisini tespit etme yolunda yapılan çoklu regresyon analizinde ithalat ve ihracat beraber ülkenin ekonomisini etkilediği, ithalata ait kat sayısının anlamlı olduğu, fakat ihracat ait kat sayısının anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Granger nedensellik analizinde ise Çin'e ait GSYİH, ithalat ve ihracat arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Grafik ile ifade edildiğinde de 2006 sonrası dış ticaret hacminin ülkenin toplam GSYİH'si üzerindeki payının azalmasına rağmen ekonomisinin büyümeye devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu büyük ekonomilerin dış ticarete

bağımlılığının azalacağı, küçük ekonomilerin büyümede dış ticarete bağımlı kalacağı şeklindeki literatür ile uyum sağlamaktadır.

Bu çalışmada dış ticaretin Çin'in ekonomisini dolaylı yollarla etkileyeceğinden bahsedilmektedir, ama ortada hangi ekonomik faktörün nasıl etkileşimde bulunacağı hakkında detaya girilmemiştir. Bu gelecek çalışmalar için araştırma konusu olabilecektir.

Kısaltmalar

GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
KYG	Kuşak ve Yol Girişimi
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
RCEP	Regional Comprehensive Economic Partnership
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ÇKP	Çin Kominist Partisi
VAR	Vektör Otoresyasyon
ADF	Augmented Dickey-Fuller Testi

Kaynakça

Anderson, David vd. (2020). *Essentials of Statistics for Business and Economics*. Boston: Cengage Learning Inc.

Aytekin, İbrahim ve Doyar, Bayram Veli (2019). "Türkiye'de Döviz Kuru Dalgalanmalarının Sanayi Üretimi ve Tüketici Güveni Üzerindeki Etkisi (2008-2019)". *Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, (s. 913-923). Adıyaman.

Azizoğlu, Adil ve Uluyol, Burhan (2023). "Economic Determinants in Industrial Development and the Role of Islamic Finance in Turkey". *Conference: 6 th International African conference on Current Studies of Science, Technology & Social Sciences*. Tripoli.

Bulut, Mehmet (2013). "Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği". *Adam Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2): 53-62.

Erkan, Birol ve Bozduman, Elif Tuğçe (2021). "Çin ve Japonya'nın Ürün Bazında İhracat Yoğunlaşmalarının Analizi". *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 8-19.

Frankel, Jeffrey ve Romer, David (1999). Does Trade Cause Growth, *American Economic Review*.

Gerçeker, Mustafa (2021). "Sanayi Sektöründe İhracatın İstihdama Etkisi: Türkiye İçin Asimetrik Nedensellik Testi". *Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3): 127-136.

Gujarati, Damodar (2004). *Basic Econometrics*. New York: The McGraw-Hill Companies.

Jiang, Xiong (2009). DTÖ'ye Üyelik Sonrası Çin'in Dış Ticaret Teorisi ve Politikasının İnşası. *Journal of Business and Economy*, (3): 24-25.

Karaca, Ragıp Kutay (2004). *Çin Dünyadaki Yeni Güç (Tek Kutuptan Çift Kutuba)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Karaca, Ragıp Kutay (2008). *Güç Olma Stratejisi Çin (Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kaya, Melek (2019). "ABD-Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye". *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2): 18-30.
- Kissinger, Henry (2015). *Çin*. (çev.: N. I. Çeper). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kurt, Betül ve Zengin, Hilmi (2016). "İthalatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Feder-Ram Modeli". *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (4), 67-86.
- Li, Haihai (2001). "DTÖ'nün Çin'in Dış Ticaret Politikası Üzerindeki Etkisi". *Journal of Jiangsu Foreign Trade Platform*, 35-38.
- Liu, Bin ve Pan, Tong (2021). "Analysis of the Current Situation, New Trend and Policy Recommendations of China's Foreign Trade under the Background of COVID-19 Pandemic". *China Academic Journal Electronic Publishing*, (7): 29-35.
- Liu, Yu ve Xiao, Chunlai (2018). "The Relationship between the Total Import and Export Trade and GDP of Different Economic Development Levels". *Journal of Statistics and Application*, 7(5): 557-568.
- Maddison, Angus (2001). *The World Economy: A Millennial Perspective*. Paris: Development Centre of OECD.
- Özekicioğlu, Halil vd. (2014). "Çin'de Yapısal Değişim ve Çin Ekonomisinin Küresel Pazarda Rekabet Edebilirliği". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1): 56-66.
- Özsoy, Ceyda Erden ve Tosunoğlu, Tuğberk (2017). "GSYİH'nin Ötesi: Ekonomik Gelişimin Ölçümünde Alternatif Metrikler". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1): 285-301.
- Qin, Chenglin vd. (2020). "Doğu Bölgesinin Öncü Kalkınma Stratejisi: Değişiklikler, Etkiler ve Yeni Fikirler". *Journal of Beijing University of Technology*, 20(4): 58-71.
- Saatçi, Mustafa ve Aslan, Alper (2007). "Türkiye İmalat Sanayinde İthalatın Piyasa Disipline Etme Hipotezinin Testi: Panel Veri Yaklaşımı". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (29): 1-15.
- Sar, İlknur ve Demirkıran, Özlem (2023). "Güney Çin Denizi'nde Çin-ABD Güç Mücadelesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45): 413-439.
- Sha, Huju ve Chen, Gang (2018). *Endüstriyel Yükselmeye Banka Desteği*. Beijing: Çin Sosyal Bilimler Akademik Yayınları.
- Türker, Haşim (2019). *Yeni Soğuk Savaşa Doğru: Yükselen Çin, ABD ve NATO*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Uçan, Okay ve Koçak, Esra (2014). "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2): 51-60.
- Uysal, Özgür (2020). "Reel Döviz Kurları ile Dış Ticaret Arasındaki İlişki: Çin Örneği". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 243-250.
- Wu, Ling (1985). "Yerel Koşullara Uyarlanan Önlemlerle Sıralı İlerleme - Huarong İlçesindeki Kırsal Endüstriyel Yapının Ayarlanması Üzerine Araştırma". *Journal of Agrotechnical Economics*, (3): 2-15.
- Xiang, Guocheng ve Chen, Tingying (2019). "Ağır Sanayinin Öncelikli Gelişim Stratejisinin Yeniden Anlaşılması". *China University Academic Abstracts*, 173-174.
- Yu, Chen (2018). "Teknolojik İlerleme, Ticaret Haddi Endeksi ve Ticaret Dengesinin Toplam Faktör Verimliliği Üzerindeki Etkileri". *Journal of Liaoning University*, (4): 37-45.

Zhao, Shuogang (2019). "Uluslararası Ekonomik ve Ticari Kuralların Değişen Trendinin Çin Üzerindeki Etkisi ve Karşı Önlemleri". *Journal of Overseas Investment & Export Credits*, (92): 30-35.

İnternet Kaynakları:

URL-1: "International Monetary Fund" <https://www.data.imf.org> (Erişim: 29.09.2022).

URL-2: "The World Bank" <https://data.worldbank.org/indicator> (Erişim: 12.10.2022).